

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 348

Polityka ekonomiczna

Redaktorzy naukowi

Jerzy Sokołowski

Arkadiusz Żabiński

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redakcja wydawnicza: Barbara Majewska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-422-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	11
Franciszek Adamczuk: Dyfuzja innowacji w regionach transgranicznych...	13
Joanna Buks, Robert Pietrzykowski: Efekty produkcji gospodarstw w Polsce w odniesieniu do WPR w latach 2005-2008	22
Marek Chrzanowski: Wykorzystanie analizy przepływów międzygałęziowych do badania obszarów kooperacji w gospodarce regionu na przykładzie województwa lubelskiego	34
Paweł Dziekański: Metoda taksonomiczna w ocenie środowiskowej konkurencyjności powiatów województwa świętokrzyskiego.....	44
Monika Fabińska: Prorozwojowa gotowość polskich MŚP do absorpcji wsparcia w ramach nowej perspektywy programowej 2014-2020.....	54
Małgorzata Fronczek: Przewaga komparatywna Polski w handlu z Chinami w latach 1995-2012	66
Małgorzata Gasz: Reguły nowego modelu zarządzania gospodarczego na tle kondycji ekonomicznej państw Unii Europejskiej	76
Alina Grynia: Obciążenia fiskalne a konkurencyjność litewskich przedsiębiorstw	91
Anna Jankowska: Struktura obszarowa gospodarstw w krajach bałkańskich kandydujących do UE.....	103
Elżbieta Jantoni-Drozdowska, Maciej Stępiński: Formy aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych w kontekście strategii Europa 2020.....	112
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: Podatek bankowy w krajach Unii Europejskiej – ocena implementacji	124
Dariusz Klimek: Transakcje offsetowe jako instrument polityki ekonomicznej w Polsce	134
Aleksandra Koźlak, Barbara Pawłowska: Kierunki działań Unii Europejskiej na rzecz podniesienia konkurencyjności gospodarki	145
Barbara Kutkowska, Ireneusz Ratuszniak: Możliwości finansowania rozwoju obszarów wiejskich w latach 2014-2020 w ramach Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej.....	157
Renata Lisowska: Wpływ otoczenia regionalnego na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach rozwiniętych i zmarginalizowanych ...	172
Agnieszka Malkowska: Program INTERREG IV A jako instrument wspierania turystyki w województwie zachodniopomorskim	181
Arkadiusz Malkowski: Mały ruch graniczny jako element kształtowania współpracy transgranicznej.....	190
Natalia Mańkowska: E-administracja a efektywność sektora publicznego...	200

Wiesław Matwiejczuk, Tomasz Matwiejczuk: Koncepcja usprawnienia procesu ofertowania w przetargach publicznych.....	210
Elżbieta Izabela Misiewicz: Łączne opodatkowania dochodów małżonków – preferencja podatkowa wspierająca rodzinę.....	220
Andrzej Miszczuk: Dystans instytucjonalny jako uwarunkowanie rozwoju regionów przygranicznych.....	230
Karolina Olejniczak: Polityka klastrów w regionach jako wzmacnianie konkurencyjności MSP.....	239
Małgorzata Pawłowska: Wpływ kapitału zagranicznego oraz własności państwowej na zmiany konkurencji w polskim sektorze bankowym.....	249
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Problem starzejącego się społeczeństwa w dokumentach strategicznych wybranych polskich województw	263
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Social issues in the program's documents of Polish political parties in the elections to the European Parliament of the VIII term.....	274
Robert Pietrzykowski: Rozwój gospodarczy a ceny ziemi rolniczej na przykładzie wybranych państw z Unii Europejskiej	285
Piotr Podsiadło: Pomoc regionalna jako przykład dopuszczalnej warunkowo pomocy publicznej w Unii Europejskiej.....	297
Gabriela Przesławska: Instytucjonalne aspekty w aktualnej debacie ekonomicznej.....	309
Małgorzata Raczkowska: Nierówności ekonomiczne w krajach europejskich.....	319
Jarosław Ropęga: Ograniczenia małych firm w wykorzystaniu zewnętrznych źródeł wsparcia dla ich przetrwania	328
Jerzy Sokolowski: Strategie sprzedaży ofert turystycznych biur podróży.....	339
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Bariery rozwoju przedsiębiorczości sektora MSP na przykładzie województwa lubelskiego.....	349
Andrzej Szuwarzyński: Model DEA do oceny efektywności funkcjonowania publicznych uniwersytetów w Polsce	361
Dariusz Tłoczyński: Accessibility jako instrument kształtowania polskiego rynku usług transportu lotniczego	371
Agnieszka Tomczak: Konwergencja czy dywergencja – kierunki zmian w polityce monetarnej po 1999 r.	384
Adam Wasilewski: Skuteczność wybranych instrumentów finansowych wspierania rozwoju przedsiębiorczości w gminach wiejskich w Polsce....	394
Anetta Waśniewska: Potencjał społeczny gmin Zalewu Wiślanego w latach 2003-2012.....	404
Grażyna Węgrzyn: Źródła informacji dla działalności innowacyjnej w Unii Europejskiej.....	415

Lucyna Wojcieszka: Społeczna odpowiedzialność biznesu wybranych banków komercyjnych na świecie – ocena wymiarów CSR.....	424
Jarosław Wołkonowski: Przyczyny i struktura emigracji obywateli Litwy w okresie 2003-2013	437
Urszula Zagóra-Jonszta: Proces polonizacji górnośląskiego przemysłu w latach 30. XX wieku	449

Summaries

Franciszek Adamczuk: Diffusion of innovation in cross-border regions	21
Joanna Buks, Robert Pietrzykowski: Effects of farms production in Poland with respect to the CAP in the period of 2005-2008	33
Marek Chrzanowski: The use of input-output analysis for the cooperation areas determination in regions on the basis of Lubelskie Voivodeship.....	43
Paweł Dziekański: Taxonomic method in the examination for environmental competitiveness of poviats of Świętokrzyski Voivodeship	53
Monika Fabińska: Pro-development readiness of Polish SMEs for absorption of support under the new programming perspective 2014-2020	65
Małgorzata Fronczek: Revealed Comparative Advantage of Poland in trade with China in the years 1995-2012	75
Małgorzata Gasz: Rules of the new economic model management against economic condition of the European Union states	89
Alina Grynia: Fiscal charges and competitiveness of Lithuanian enterprises	102
Anna Jankowska: The structure of holdings in the Balkan states candidating to the European Union	111
Elżbieta Jantón-Drozdowska, Maciej Stępiński: Forms of activation of long-term unemployed in the context of the Europe 2020 strategy	123
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: The bank tax: an assessment of implementation in the EU member states	133
Dariusz Klimek: Offsets – an instrument of economic policy in Poland	144
Aleksandra Koźlak, Barbara Pawłowska: The European Union activities to improve the regions competitiveness.....	156
Barbara Kutkowska, Ireneusz Ratuszniak: Opportunities of financing the development of rural areas in the years 2014-2020 within the frames of cohesion policy and Common Agricultural Policy	171
Renata Lisowska: Impact of the regional environment on the development of small and medium-sized enterprises in developed and marginalised areas	180
Agnieszka Malkowska: The Program INTERREG IVA as an instrument to support tourism in the West Pomeranian Voivodeship	189

Arkadiusz Malkowski: The small cross-border movement as an element of the cross-border co-operation.....	199
Natalia Mańkowska: E-government and the efficiency of public sector	209
Wiesław Matwiejczuk, Tomasz Matwiejczuk: Concept of public procurement offering process improvement	219
Elżbieta Izabela Misiewicz: Joint taxation of spouses – tax allowance supporting family	229
Andrzej Mischczuk: Institutional distance as a condition for the development of cross-border regions	238
Karolina Olejniczak: Cluster policy in the regions as strengthening the competitiveness of SME	248
Małgorzata Pawłowska: The impact of foreign capital and state capital on competition in the Polish banking sector	261
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Aging population in strategic documents of selected Polish voivodeships	273
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Problematyka społeczna w dokumentach programowych polskich ugrupowań politycznych w wyborach do Parlamentu Europejskiego VIII kadencji ...	284
Robert Pietrzykowski: Economic development and agricultural land prices in selected countries of the European Union.....	296
Piotr Podsiadło: Regional aid as an example of permitted conditionally state aid in the European Union	308
Gabriela Przesławska: Institutional aspects in contemporary economic debate	318
Małgorzata Raczkowska: Economic inequality in the European countries ..	327
Jarosław Ropega: Limitations of small firms in using external sources of support for their survival	337
Jerzy Sokolowski: Strategies for the sale of tourist travel agencies offers	348
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Barriers to the development of enterprise of SMEs sector on the example of the Lublin Voivodeship ..	360
Andrzej Szuwarzyński: DEA model to evaluate the efficiency of the public universities in Poland.....	370
Dariusz Tłoczyński: Accessibility as an instrument for shaping Polish air transport market	383
Agnieszka Tomczak: Convergence or divergence – directions of the monetary policy development after the year 1999	393
Adam Wasilewski: Effectiveness of selected financial instruments supporting entrepreneurship development in rural counties of Poland	403
Anetta Waśniewska: Social potential of communities of the Vistula Lagoon in 2003-2012	414
Grażyna Węgrzyn: Sources of information on innovation within the European Union	423

Lucyna Wojcieszka: CSR of selected commercial banks in the world – dimensions of CSR ratings	436
Jarosław Wolkonowski: Causes and structure of emigration of Lithuania citizens in the period between 2003 and 2013.....	448
Urszula Zagóra-Jonszta: The process of Polonization of Upper Silesian industry in the 30s of the twentieth century.....	458

Urszula Zagóra-Jonszta

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: urszula.zagora-jonszta@ue.katowice.pl

PROCES POLONIZACJI GÓRNOŚLĄSKIEGO PRZEMYSŁU W LATACH 30. XX WIEKU

Streszczenie: W artykule przedstawiono proces polonizacji górnośląskiego przemysłu na tle sytuacji gospodarczej w przemyśle polskim i na Górnym Śląsku w latach 30. XX w. Nieuczciwa działalność obcego kapitału, transfer zysków za granicę, zadłużenie wobec Skarbu Państwa itp. zaktywizowały rząd do podjęcia akcji polonizacji wielkiego kapitału. Największy zakres przybrała w górnośląskiej części województwa śląskiego. Celem artykułu jest przedstawienie procesu przejmowania z rąk obcego kapitału wielkich firm na polskim Górnym Śląsku.

Słowa kluczowe: proces polonizacji, przemysł górnośląski, kapitał zagraniczny, Druga Rzeczpospolita.

DOI: 10.15611/pn.2014.348.41

1. Wstęp

Udział obcych kapitałów w przemyśle II Rzeczypospolitej był znaczący. W 1929 r., a więc tuż przed wybuchem wielkiego kryzysu gospodarczego (do Polski dotarł na początku 1930 r.), kapitały zagraniczne stanowiły 33,3% kapitałów zakładowych wszystkich spółek akcyjnych w kraju. W ostatnim roku kryzysu (1935) kapitał francuski stanowił 25,6% wartości kapitału zagranicznego, amerykański – 21,9%, niemiecki – 19,8%. Dalsze miejsca zajmowały kapitały: belgijski, szwajcarski, angielski, austriacki, holenderski, szwedzki, czeski. W 1937 r. kapitały obce stanowiły już 40,1% wartości całego zainwestowanego kapitału [Landau, Tomaszewski 1980]. Kapitał zagraniczny partycypował w 391 spółkach (na 1066 istniejących), które posiadały aż 63,5% kapitałów akcyjnych wszystkich spółek.

Charakterystyczną cechą obcego kapitału był brak zainteresowania inwestowaniem zysków w Polsce. Przykładowo suma wypłat na rzecz zagranicy z tytułu ujemnego salda bilansu handlowego oraz procentów i zysków w latach 1927-1929 wynosiła ponad 3 mld zł. Stanowiło to więcej niż roczne dochody budżetu państwa [Kołodziejczyk, Gradowski 1974]. Transfer zysków za granicę był procederem obecnym w całym dwudziestoleciu międzywojennym. Jak ostrożnie wyliczali

Z. Landau i J. Tomaszewski, rocznie z tytułu zysków i procentów wypływało z kraju ok. 0,5 mld zł [Landau, Tomaszewski 1962].

Przytoczone powyżej dane mają na celu uświadomienie stanu uzależnienia polskiej gospodarki od zagranicznych kapitałów. Jednocześnie stanowią wystarczający argument na rzecz konieczności polonizacji przemysłu, który to proces nasilił się w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego i w ostatnich latach II Rzeczypospolitej, zwłaszcza w najbardziej uprzemysłowionym województwie śląskim.

Artykuł przedstawia proces przechodzenia górnośląskich koncernów w ręce państwa polskiego. Ma na celu zwrócenie uwagi na konieczność polonizacji ze względu na szkodliwą działalność obcego kapitału. Aby utrzymać poprawne stosunki z zagranicą, rząd polski dość ostrożnie realizował tę politykę, starając się wkraczać wtedy, gdy zadłużenie lub nadużycia obcego kapitału względem państwa polskiego były znaczące. Z uwagi na przemysłowy charakter Górnego Śląska i duże skupisko obcego kapitału oraz jego częste nadużycia wobec władz polskich proces przejmowania przemysłu z rąk obcego kapitału był tu najbardziej zaawansowany. Dokonywał się za wyraźną aprobatą śląskich władz sanacyjnych z wojewodą Michałem Grażyńskim na czele. Można by zaryzykować tezę, iż gdyby nie wybuch wojny, śląski przemysł w połowie lat 40. byłby już w przeważającej części własnością państwa polskiego.

2. Sytuacja w przemyśle II Rzeczypospolitej

Wbrew dominującej liberalnej teorii ekonomicznej, krytykującej etatyzm i preferującą prywatną własność oraz stanowisku kół wielkoprzemysłowych wrogich etatystycznym tendencjom rządu, sektor państwowy się rozrastał. Było to spowodowane przede wszystkim:

1. Spuścizną po zaborcach (obiekty należące do państw zaborczych automatycznie przeszły na własność państwa polskiego).

2. Słabością rodzimego kapitału, nie będącego w stanie wykupić z rąk państwa tych przedsiębiorstw lub też nie zainteresowanych nimi ze względu na słabą rentowność.

3. Koniecznością sanowania (uzdrawiania), ze względów społecznych, upadających lub zadłużonych przedsiębiorstw.

4. Nasiloną w latach 30. akcją polonizacji wielkich przedsiębiorstw, prowadzących nieuczciwą politykę względem rządu.

Wobec powyższego podejmowane przez władze rządowe próby ograniczania etatyzmu nie przyniosły pożądaných rezultatów. Zwłaszcza w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego wzrósł znacząco udział państwa w przemyśle. Przejmowało ono akcje i udziały przedsiębiorstw lub spółek prywatnych zadłużonych w bankach państwowych, a także odbierało z rąk obcego kapitału borykające się z trudnościami finansowymi obiekty. W ten sposób na własność państwa polskiego przeszły między innymi pakiety akcji Przemysłu Chemicznego „Boruta”, Zakła-

dy Chemiczne „Grodzisk” oraz spółka akcyjna „Azot” w Jaworznie. W przemyśle włókienniczym spolonizowano jeden z największych zakładów włókienniczych w Europie – Zjednoczone Zakłady K. Scheiblera i Grohmana oraz przejęto większościowy pakiet akcji Towarzystwa Zakładów Żyrardowskich [Gołębiowski 1985]. Jak już wspomniano, najintensywniej proces polonizacji przemysłu dokonywał się na Górnym Śląsku, co bardziej szczegółowo zostanie przedstawione w dalszej części artykułu.

W wyniku prowadzonej przez rząd polityki, sektor państwowy się rozrastał. W 1935 r. kapitały zakładowe wszystkich spółek akcyjnych w Polsce wynosiły 3,253 mld zł, z czego na kapitały państwowe przypadało 653,97 mln zł. Stanowiło to 20,1% całości kapitałów zakładowych wszystkich spółek [Gradowski 1965]. Prawie połowa kapitałów państwowych (48%) ulokowana była w przedsiębiorstwach mieszanych, gdzie obok kapitału państwowego występował również kapitał prywatny. Udział kapitałów państwowych przedstawiał się następująco: komunikacja – 48,2%, przemysł metalowy – 17,3%, górnictwo – 12,7%, banki – 9,2%, porty handlowe – 8,5% [Gradowski 1965]. O ile w 1927 r. majątek państwowy stanowił w przybliżeniu 12-15% wartości całego majątku narodowego Polski, o tyle w 1932 r. już 20% i nadal rósł [Cywiński 1934; Heydel i in. 1932; Kruszewski 1931]¹. Adam Heydel, przedstawiciel najbardziej liberalnego ośrodka myśli ekonomicznej – szkoły krakowskiej, krytykował to zjawisko, uważając, że przedsiębiorstwa państwowe powinny przynosić dochód proporcjonalny do udziału w majątku narodowym. Tymczasem dochód narodowy wynosił 10 mld zł (rząd szacował na 12 mld zł), a przedsiębiorstwa państwowe dawały zaledwie ok. 1 mld zł [Heydel i in. 1932]. Trzeba jednak pamiętać, że nie były one nastawione na zysk, często podejmowały działalność nierentowną, ale potrzebną ze względów społecznych. Ponadto rozwój sektora państwowego dokonywał się również na skutek przejmowania zadłużonych przedsiębiorstw. Warto przyjrzeć się, jak proces ten przebiegał na Górnym Śląsku.

3. Sytuacja w przemyśle górnośląskim – tendencje monopolizacyjne

Polska część Górnego Śląska w latach 1922-1939 stanowiła obszar 3,2 tys. km², z czego ponad 2 tys. km² przypadało na tereny węglowe. Polsce przypadły 53 kopalnie węgla (na 67 czynnych), 10 kopalń cynku i ołowiu (na 15), 9 stalowni (na 14), 22 wielkie piece (na 37), połowa hut żelaza i koksowni, 5 walcowni blachy cynkowej (na 8), wszystkie prażalnie rudy (13) oraz fabryka nawozów sztucznych w Chorzowie, która w 1931 r. dawała 85% krajowej produkcji fosforu i 15% produkcji azotu [Grzyb 1978]. Zdolność produkcyjna przemysłu ciężkiego i górnictwa węglowego

¹ Brak dokładnych danych powodował spore rozbieżności przy szacowaniu tej wielkości. Przewodnicy etatyzmu zawyżali tę wartość, rzecznicy sfer rządowych zaniżali. Tak np., broniący interesów wielkiego kapitału B. Cywiński obliczał wartość majątku państwowego na 16,5 mld zł, docent A. Heydel, liberał, aż na 18 mld zł a S. Kruszewski tylko na 11,8 mld zł.

na polskim Górnym Śląsku znacznie przewyższała łączną moc wytwórczą pozostałych dzielnic kraju. W pierwszym roku po przyłączeniu na Górny Śląsk przypadało 73,3% wydobycia węgla kamiennego, 78,5% produkcji żelaza surowego, 77,1% stali surowej, 87,7% produkcji cynku i prawie 100% produkcji ołowiu [Popkiewicz, Ryszka 1959].

Przemysł górnośląski znajdował się przeważnie w rękach obcego kapitału. Bardzo trudno jest ustalić dokładnie jego wysokość, ponieważ brakuje precyzyjnych danych. Według badań Komisji Ankietowej, powołanej do życia w grudniu 1926 roku w celu zbadania warunków i kosztów produkcji oraz wymiany w gałęziach gospodarki narodowej, w 1926 r. największy udział w górnośląskim przemyśle miał kapitał niemiecki – ok. 234,2 mln franków złotych, co stanowiło 40,25% całego kapitału zakładowego, na drugim miejscu znajdował się kapitał francusko-belgijski o wartości 129,5 mln franków złotych (22,24%), na trzecim angloamerykański – 116,6 mln (20,03%), a dopiero na czwartym miejscu plasował się kapitał polski z kwotą 96,8 mln franków złotych, co dawało 16,63% wartości kapitału przemysłowego [Sprawozdanie Komisji Ankietowej 1928]. Pozostałe 4,9 mln przypadało na inny kapitał zagraniczny, co świadczyło o dużej koncentracji górnośląskiego kapitału przemysłowego w rękach pięciu zagranicznych potentatów.

Duża koncentracja terytorialna kopalń, hut i fabryk sprzyjała również procesom monopolizacji. Najczęściej spotykaną formą były koncerny, zarówno poziome (obejmujące jednakowe pod względem produkcji przedsiębiorstwa) jak i pionowe (zrzeszające kopalnie, koksownie, stalownie itp.), których celem było obniżenie kosztów produkcji [Chlebowczyk (red.) 1974]. W 1929 r. utworzony został koncern górniczo-hutniczy „Wspólnota Interesów”, zrzeszający Górnośląskie Zjednoczone Huty „Królewską” i „Laure” oraz Katowicką Spółkę Akcyjną dla Górnictwa i Hutnictwa. Umowa przewidywała wprowadzenie wspólnych administracji, programu produkcji i sprzedaży, przy zachowaniu odrębnej osobowości prawnej. Obie spółki zostały opanowane przez zorganizowaną w lipcu 1926 r. spółkę holdingową Silesian Steel Corporation. W skład koncernu weszło: 6 kopalń węgla, 6 hut żelaza, 4 koksownie, kopalnie rudy żelaza, kamieniołomy, cegielnie, tartaki, elektrownie oraz majątki ziemskie.

Oprócz koncernów funkcjonowały kartele, syndykaty, porozumienia holdingowe. Te ostatnie posiadały akcje innych przedsiębiorstw i narzucały im swoją politykę finansową. Taki system powiązań pozwalał ukryć prawdziwych właścicieli kapitału. Przykładem może być Silesian American Corporation New York „SACO”, będąca po 1926 r. towarzystwem holdingowym dla Giesche S.A. w Katowicach. Wrocławska firma Georg von Giesches Erben A.G. miała w „SACO” 49% akcji zwykłych i 5 mln akcji uprzywilejowanych. Dla wykupienia pozostałych akcji utworzono drugi holding „Silesian Holding Company” New York, w którym 30% posiadała „Anaconda Cooper Mining Company” New York i 25% bank „Brown Brothers Harriman & Co” New York. Giesche S.A. w Katowicach była faktycz-

nie kontrolowana przez „Anacondę...”, do której przesyłała sprawozdania [Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1938].

Jeszcze inną formą porozumień monopolistycznych były konwencje węglowe, które ustalały minimalne ceny i podział rynków zbytu. Najbardziej znaną była Ogólnopolska Konwencja Węglowa z siedzibą w Katowicach. Powstała ona po wybuchu wojny celnej z Niemcami w 1925 r. z połączenia Górnośląskiej Konwencji Węglowej oraz Konwencji Dąbrowsko-Krakowskiej. Pierwsza otrzymała 74% kontyngentów wysyłkowych i tyle samo procent głosów na walnym zgromadzeniu członków. Resztę otrzymała Konwencja Dąbrowsko-Krakowska (25,5%) oraz Gwarectwo Brzeszcze (0,5%). W okresie kryzysu, na początku 1931 r. w jej miejsce powołano Polską Konwencję Węglową, regulującą wysokość sprzedaży i ceny węgla. W 1936 r. reprezentowała kopalnie skupiające 99% produkcji polskiego węgla [Encyklopedia... 1981].

Procesy monopolizacyjne postępowały również w innych gałęziach przemysłu. W styczniu 1926 r. utworzono Syndykat Polskich Hut Żelaznych jedną z najpotężniejszych działających w okresie międzywojennym branżowych organizacji monopolistycznych, prowadzącą wyłączną sprzedaż wyrobów walcowanych na polskim obszarze celnym. Na czele rady nadzorczej stanął Józef Kiedroń, ówczesny dyrektor generalny Zjednoczonych Hut „Królewska” i „Laura” [Biały 1967].

4. Przebieg akcji polonizacyjnej w górnośląskim przemyśle

Niemieccy kapitaliści często wykorzystywali różne sytuacje, aby działać na szkodę państwa polskiego. Ujawniono wiele afer i nadużyć ze strony niemieckich firm. Bardzo często nie wykazywano w księgach finansowych wszystkich dochodów z transakcji, transferowano zyski za granicę, jeśli tylko firma miała swoje oddziały na terytorium Niemiec itp. W ten sposób prawdopodobnie Hohenlohe budował kopalnię „Sośnica” po stronie niemieckiej z utajonych dochodów uzyskiwanych po stronie polskiej. O nadużycia oskarżane były: Zjednoczone Huty „Królewska” i „Laura” S.A., Giesche S.A., Zakłady „The Henckel von Donnersmarck Benthen” Ltd. W pomyślnym dla przemysłu roku budżetowym 1922/1923 na Górnym Śląsku wykazano zaledwie 25 mln zł zysków, które podlegały podatkowi dochodowemu, co stanowiło 1,6% wartości majątku firm przemysłowych. Szacuje się, że zatajono co najmniej 75% faktycznie osiągniętych sum, z których większość przetransferowano do Niemiec [Popkiewicz, Ryszka 1959; Jaros 1969; Landau, Tomaszewski 1968].

Według obliczeń Komisji Ankietowej, a także według obliczeń Instytutu Badań Koniunktur Gospodarczych i Cen, będącego spadkobiercą Komisji Ankietowej, w 1925 r. przeciętny utarg ze sprzedaży 1 tony węgla był o 0,27 zł niższy od kosztów własnych wraz z amortyzacją. W pomyślnym roku 1926, kiedy na skutek strajku angielskich górników polski węgiel wszedł na niedostępne dotąd dla niego rynki świata, cena sprzedaży przewyższała koszty własne o 1,84 zł, a zyski stanowiły

przeciętnie 5,11% kapitału zakładowego badanych przedsiębiorstw. W 1925 i 1926 roku przeciętny zysk stanowił tylko 1,31% kapitału zakładowego, a w następnych dwóch latach cena pokrywała wprawdzie z niewielką nadwyżką koszty wydobycia, jednak po odliczeniu odpisów amortyzacyjnych bilans wychodził ujemny [Sprawozdanie Komisji Ankietowej 1928].

Często podawano zaniżone wpływy z eksportu czy wygórowane koszty własne, w których kryły się procenty od fikcyjnych zadłużeń, wysokie pensje dyrektorów i tantiemy członków zarządów i rad nadzorczych, a niekiedy nawet, jak w przypadku kopalń pszczyńskich, poważne nadużycia finansowe urzędników. Oficjalne lepsze wyniki finansowe miały kopalnie Zagłębia Krakowskiego i Dąbrowskiego, ponieważ nie transferowały zysków za granicę.

W celu ograniczenia potęgi kapitału niemieckiego na Górnym Śląsku rząd polski ułatwił tam wejście przedsiębiorcom francuskim, mimo iż z góry liczone się z dodatkowymi obciążeniami finansowymi z tego tytułu. Na mocy umowy o tzw. partycypacjach prywatnych Francuzi mieli prawo do wykupywania udziałów w górnośląskich przedsiębiorstwach, na co rząd francuski przeznaczył 100 mln marek niemieckich pożyczki. Francuzi okazali się jednak zbyt słabi, by uzależnić od siebie przemysł niemiecki, ponadto porozumieli się z Niemcami i reprezentowali ich interesy w Warszawie, pobierając z tego tytułu wysokie honoraria [Landau, Tomaszewski 1968].

Potęgujący się z biegiem czasu nacisk rządu na koncerny zmierzał na Górnym Śląsku do ich formalnego przynajmniej spolonizowania przez wprowadzenie języka polskiego w administracji i obsadzenia stanowisk polskimi urzędnikami. Często przedsiębiorstwa należące do kapitału niemieckiego ubierano w „polskie szaty” przez powoływanie na stanowiska kierownicze przedstawicieli polskich sfer gospodarczych. Lista Polaków, którzy w ten sposób „polonizowali” niemiecki przemysł była długa. Dla przykładu można wymienić Henryka Askenazego – dyrektora Banku Dyskontowego w Warszawie, Brunona Sikorskiego – dyrektora Rady Naczelnej Kupiectwa Polskiego i posła, Artura Benisa – docenta ekonomii AGH, pełnomocnika rządu do rokowań z Francją na temat wpuszczenia kapitału francuskiego na Górny Śląsk, Konstantego Wolnego – marszałka Sejmu Śląskiego, biskupa Stanisława Adamskiego, Antoniego Nosowicza – byłego ministra kolei, dyrektora spółki handlu węglem „Cäsar Wolheim”, Zygmunta Seydę – byłego wiceministra i marszałka Sejmu, szefa warszawskiej delegatury Górnośląskiego Związku Przedsiębiorców Górniczo-Hutniczych, Mariana Szydłowskiego – byłego ministra przemysłu i handlu, następcę M. Seydy, Józefa Kiedronia – byłego ministra przemysłu i handlu czy Wojciecha Korfantego – człowieka wpływowego, posła, czołową postać śląskiej sceny politycznej. Do tego grona dołączyli też przedstawiciele wyższych sfer, między innymi: hrabia Alfred Potocki – właściciel Łańcuta, członek rady nadzorczej Zjednoczonych Hut „Królewska” i „Laura”, hrabia Paweł Sapieha – członek rady nadzorczej Huty „Silesia” w Paruszowcu k. Rybnika czy książe Stanisław Lubomirski z Warszawy [Grzyb 1978]. Wśród polskich nazwisk firmujących kapitał

niemiecki na uwagę zasługuje również Alfred Falter, najbogatszy polski przedsiębiorca II Rzeczypospolitej. Był członkiem wielu rad nadzorczych oraz generalnym dyrektorem największego koncernu handlu węglem „Robur”, będącego wcześniej koncernem niemieckim. Formalna zmiana właścicieli (obok Faltera dokooptowano jeszcze dwóch Polaków: Kramsztyka i Wachowiaka) oraz nazwy firmy nie wpłynęła na zmianę składu kapitałowego i nie ograniczyła wpływów niemieckich. Marian Szydłowski będący wówczas wicedyrektorem Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów (późniejszego Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, zwanego potocznie „Lewiatanem”) wspominał, iż na jednym z rautów podczas pobytu w Belgii został przedstawiony księżnej Hohenlohe, która dowiedziawszy się, że jest z Górnego Śląska powiedziała: „[...] ja mam tam też coś niecoś, ale tym to się zajmuje ten poczciwy Flick. Pan rozumie tę drabinę: my a Falter, Falter a Flick, Flick a księżna Hohenlohe” [Ivanka 1964]. Wzbogacenie listy dyrektorów i zarządców o polskie nazwiska miało w istocie charakter fasadowy. Ludzie ci piastujący w rządzie polskim wysokie stanowiska lub mający w nim duże wpływy najczęściej występowali jako rzecznicy obcego kapitału [Ivanka 1964; 48 posiedzenie Sejmu Śląskiego z 21.01.1933 r., Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Śląskiego III kadencji]².

Rzecznikiem polonizacji górnośląskiego przemysłu był sanacyjny wojewoda śląski Michał Grażyński. Polityka władz wojewódzkich realizowana pod jego kierunkiem zmierzała do ograniczenia wpływu obcych kapitałów, ze względu na ich szkodliwą działalność. Jednak problem polonizacji przemysłu ciężkiego budził kontrowersje i wywoływał konflikty między władzą państwową a kapitałem niemieckim. Przeszkodą w likwidacji niemieckiego przemysłu ciężkiego na Górnym Śląsku były ograniczenia osobowe. Pojęcie „własność niemiecka” związane było z obywatelstwem, nie z narodowością właścicieli. Uniemożliwiało to wywłaszczenie ogromnych majątków górnośląskich rodów arystokratycznych. Mimo tej niekorzystnej sytuacji, rząd polski przy wydatnym wsparciu śląskich władz wojewódzkich realizował, na ile było to możliwe, politykę polonizacji przemysłu.

W 1934 r. państwo polskie za pośrednictwem Banku Gospodarstwa Krajowego przejęło za sumę 10 mln zł większościowy pakiet akcji jednego z największych koncernów hutniczych – „Huty Pokój” (52%), która na skutek zadłużenia faktycznie zbankrutowała. Oznaczało to uzyskanie decydującego wpływu na dalsze losy koncernu, ale również konieczność jego sanacji finansowej. Dzięki przychylności Ministerstwa Skarbu (konwersja zadłużenia, odroczenie spłaty rat kapitałowych, obniżenie oprocentowania długu hipotecznego itp.) sytuacja stopniowo się popra-

² Minister przemysłu i handlu Ferdynand Zarzycki na jednym z posiedzeń sejmowych określił ich jako „szmaty, których kilkadziesiąt ma zapisanych u siebie w notesie”. O ich niechlubnej działalności wypowiadał się także z oburzeniem jeden z posłów Sejmu Śląskiego. „[...] słudzy obcych kapitałów [...] z nazwiska tylko [...] Polacy, nawet księżęta i hrabiowie polscy winni są zacołania gospodarstwo Polski”, dowodząc dalej, że wykorzystują wpływy w rządzie i Ministerstwie Przemysłu i Handlu w interesie obcych kapitałów”.

wiała skutkując wzrostem zatrudnienia i produkcji. W 1937 r. „Huta Pokój” przyniosła niewielki zysk w wysokości 103 tys. zł, co pozwoliło na przeprowadzenie inwestycji. Transakcja ta była korzystna, ponieważ dzięki niej państwo stało się właścicielem lub współwłaścicielem wielu przedsiębiorstw należących do tego koncernu [Gołębiowski 1985].

Kolejnym koncernem przejętym z rąk niemieckiego kapitału była „Wspólnota Interesów” działająca wyraźnie na szkodę Polski. Koncern był zadłużony i groziło mu bankructwo. W połowie 1933 r. premier i właściwi ministrowie oraz wojewoda śląski podjęli decyzję o wykupieniu go oraz wszczęciu dochodzenia w związku z przestępstwami podatkowymi. Wobec sprzeciwu strony niemieckiej w 1934 r. rząd ustanowił nadzór sądowy nad „Wspólnotą Interesów”, a dotychczasowi właściciele zostali pozbawieni wpływu na los firmy. Decyzja ta zaowocowała wzrostem produkcji, wzrostem zatrudnienia, poprawą wyników finansowych oraz spolszczeniem znacznej części kadry inżynieryjno-technicznej. W trakcie dalszych postępowań w 1937 r. uchylono nadzór sądowy a koncern przeszedł w ręce polskie pod nazwą Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych S.A. w Katowicach [Gołębiowski 1985; Mączak (red.) 1981]. Kapitał akcyjny wynosił 149,35 mln zł, w którym państwo miało 93% udziałów. Koncern ten wydobywał ok. 7,5 mln ton węgla rocznie. W 1937 r. pracowało w nim 25 tys. robotników i 2300 pracowników umysłowych [Drozdowski 1963].

W czerwcu 1939 r. rząd ustanowił nadzór sądowy nad Towarzystwem Akcyjnym Hohenlohe Werke w Wełnowcu³. Był to jeden z największych koncernów górnośląskich, dysponujący kopalniami węgla, rud cynkowo-ołowianych, hutami cynku i innymi przedsiębiorstwami. Kapitał akcyjny, w większości niemiecki, wynosił ponad 24 mln zł. Powodem ustanowienia nadzoru były zaległości podatkowe wobec Skarbu Państwa na sumę 31,6 mln zł przewyższające wartość kapitału akcyjnego koncernu. W tej sytuacji ogłoszenie bankructwa i dalsze postępowanie zmierzające do całkowitego przejęcia go na własność państwa polskiego było tylko kwestią czasu. Na mocy decyzji sądowej w czerwcu 1939 r. Zakłady Hohenlohe zostały objęte zarządem przymusowym [Szaraniec 1976]. Niestety, wybuch wojny uniemożliwił dalsze działania.

W dużych tarapatach znalazły się dobra księcia pszczyńskiego Jana Henryka Hochberga (ojca i syna). Byli właścicielami ogromnego majątku ziemskiego, lasów, kopalń, browaru oraz innych obiektów. Mactwa i procesy z rządem polskim przed instancjami międzynarodowymi, wynikające z ich antypolskiej postawy, urabiały im złą opinię wśród Polaków. W 1934 r. majątek księcia został wzięty pod zarząd przymusowy z powodu ogromnych zaległości podatkowych (11 mln zł). W styczniu 1938 r. utworzono Książęce Pszczyńskie Kopalnie Węgla Spółka Akcyjna z siedzibą w Katowicach [Grzyb 1973].

---

³ Obecnie dzielnica Katowic.

Przedstawione wyżej przykłady dotyczyły największych koncernów, które skupiały znaczny potencjał górnośląskiego przemysłu. Dlatego ich polonizacja zdecydowanie zmieniła proporcje udziału obcego kapitału w przemyśle polskim. Przyczyniła się również nie tylko do poprawy sytuacji finansowej kraju, ale też spowodowała korzystne zmiany na śląskim rynku pracy.

5. Zakończenie

Podejmowane w latach 30. inicjatywy mające na celu przejęcie niemieckich koncernów na Górnym Śląsku przez władze polskie miały swoje uzasadnienie w ich szkodliwej dla interesów Polski działalności. Wspólny kierunek polityki obrany zarówno przez władze centralne, jak i śląskie władze wojewódzkie zaowocował skuteczną akcją polonizacyjną. Można oczywiście snuć dywagacje na temat poniesionych kosztów, zastanawiać się, czy nie były zbyt wysokie w obliczu strat, na jakie niemiecki kapitał naraził Skarb Państwa (np. wspomniane przejęcie kontrolnego pakietu akcji „Huty Pokój” za 10 mln zł), zastanawiać się, czy nie były zbyt wysokie w obliczu strat, na jakie niemiecki kapitał naraził Skarb Państwa. Trudno jednak obliczyć, jaka była łączna kwota, którą rząd polski utracił na skutek matactw górnośląskich niemieckich przedsiębiorstw, bowiem przez cały okres międzywojenny domagały się ulg podatkowych i pożyczek, wykazując straty lub niewielkie zyski, nie pozwalające na inwestycje. Rząd często świadczył pomoc finansową, obawiając się zwolnień i wynikających stąd niepokojów społecznych.

Pomijając kwestie finansowe, należy jednak stwierdzić, że rezultat tej polityki był korzystny dla gospodarki kraju w perspektywie kolejnych lat. Niestety nie było dane długo się nimi cieszyć.

Literatura

- Biały F., *Górnośląski Związek Przemysłowców Górniczo-Hutniczych 1914-1932. Z dziejów kapitalizmu monopolistycznego na Śląsku*, Śląski Instytut Wydawniczy, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967.
- Cywiński B., *Przemysł polski i nasze położenie gospodarcze*, Dom Książki Polskiej in Komm, Warszawa 1934.
- Długoborski W., *Kryzys 1929-1933 w Zagłębiu Śląsko-Dąbrowskim (wybrane problemy)*, [w:] *Wielki kryzys gospodarczy 1929-1933 na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim oraz jego społeczne konsekwencje*, red. J. Chlebowczyk, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1974.
- Drozdowski M. M., *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936-1939*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963.
- Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, red. A. Mączaka, t. 2, Wiedza Powszechna, Warszawa 1981.
- Gołębiowski J., *Sektor państwowy w gospodarce Polski międzywojennej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków 1985.

- Gradowski R., *Przyczynek do zagadnienia kapitału państwowo-monopolistycznego w Polsce 1918-1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 1965.
- Grzyb M., *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w latach 1922-1939*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1978.
- Grzyb M., *Przyczynek do szkodliwej działalności gospodarczej przemysłu górnośląskiego w okresie międzywojennym na przykładzie koncernu księcia pszczyńskiego*, „Zaranie Śląskie” 1973, z. 3.
- Heydel A., *Czy i jak wprowadzać liberalizm ekonomiczny*, [w:] A. Heydel, T. Lulek, S. Schmidt, S. Wyrobisz, F. Zweig, *Etatyzm w Polsce*, Nakładem Towarzystwa Ekonomicznego, Kraków 1932.
- Ivanka A., *Wspomnienia skarbowca 1927-1945*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964.
- Jaros J., *Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnośląskim w latach 1915-1945*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice – Kraków 1969.
- Kołodziejczyk R., Gradowski R., *Zarys dziejów kapitalizmu w Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974.
- Kruszewski S., *Majątek Państwa Polskiego według stanu na dzień 1 stycznia 1927 roku*, Ministerstwo Skarbu, Warszawa 1931.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Anonimowi władcy. Z dziejów kapitału obcego w Polsce 1918-1939*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1968.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Polska w Europie i świecie 1918-1939*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 1962.
- Popkiewicz J., Ryszka F., *Przemysł ciężki Górnego Śląska w gospodarce Polski międzywojennej (1922-1939). Studium historyczno-gospodarcze*, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1959.
- Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu 1938, poz. 1454, Archiwum Państwowe Katowice.
- Sprawozdanie Komisji Ankietowej, Nakł. Prezydium Rady Ministrów, Warszawa 1928, t. V.
- Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Śląskiego III kadencji, s. 45, Archiwum Państwowe Katowice.
- Szaraniec L., *Zaloga koncernu Hohenlohego i jej walka klasowa w latach 1905-1939*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1976.

THE PROCESS OF POLONIZATION OF UPPER SILESIAN INDUSTRY IN THE 30S OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary: This article presents the process of Polonization of Upper Silesian industry against the background of the economic situation in Polish industry and in Upper Silesia in the 30s of the twentieth century. Unfair business of foreign capital, transfer of profits abroad, debt to the state etc. stimulated the government to take action of big business Polonization. This process was to the greatest extent conducted in the Upper Silesian part of the Silesian Voivodeship. The main goal of this article is to present the process of acquisition of large companies from foreign capital on Polish Upper Silesia.

Keywords: process of Polonization, Upper Silesian industry, foreign capital, The Second Polish Republic.